

FESHANE'NİN İLK KURULUŞ YILLARI

Yard. Doç. Dr. Ahmet Yaramış

1968 yılında Çorum İskilip'te doğdu. 1990 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. Aynı Üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde "II. Mahmut Döneminde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye (1826-1839)" adlı tezi ile 2002 yılında doktor oldu. Halen Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışıyor.

XIX. yüzyılın başında çöküşün eşiğine gelmiş bulunan Osmanlı Devleti, II. Mahmut'un (1808-1839) padişahlığı döneminde kurumsal yapısının önemli bir kısmını ileri Avrupa devletleri örneğinde yeniden düzenlemiştir. II. Mahmut, devleti her bakımdan kendi kendine yeterli, güçlü bir hale getirme çabası içinde bulunmuş ve bu yönde önemli yenilikler yapmıştır. Yeniliğin top yekun devletin bütün kurumlarını kapsayacak şekilde olması gerektiğini düşünmekle birlikte, âciliyetini göz önünde bulundurarak önceliği askeriye vermiştir. Zira, devletin içte ayrılıkçı isyanları sona erdirebilmesi ve dışta da Avrupalı devletlerin toprak tecavüzü girişimlerine karşı koyabilmesi için, her bakımdan güçlü bir orduya âcilen ihtiyacı bulunmaktaydı.

Devletin en köklü ve güçlü askeri teşkilatı olan Yeniçeri Ocağı, uzunca bir süredir fitne ve fücür yuvası haline gelmiş, dış saldırılara karşı ülke toprağını korumayı sağlayamadığı gibi, içteki isyanları da bastırmaktan âciz bir durumda bulunmaktaydı. Üstelik Ocak, II. Mahmut'un orduda yapmak istediği yenilik teşebbüslerine de karşı çıkarak, yenileşmenin önündeki en önemli engeli teşkil ediyordu.

Yeniçeriler, Padişah II. Mahmut'un Mayıs 1826 tarihinde eşkinici adıyla kuruluş çalışmalarına başladığı yeni askeri birliği, kendilerinin yerini alması için kurulan bir birlik olarak görüp, isyan etmişlerdir. 17 Haziran 1826 tarihinde II. Mahmut, kendine bağlı askeri ocakların ve ahalinin, ocağa karşı çarpışmaya katılmasıyla, yeniçerileri bozguna uğratmış ve ardından, ocağı ilga etmiştir⁽¹⁾. Yeniçeri direnişinin kalkmasının ardından Sultan, başta askeri alan olmak üzere devletin idari, mali, sanayi ve diğer hususlarla ilgili alanlarda yeniliklere girişmiştir. Yapılan teşebbüslerinin ilk adımı oluşturulmaya başlanan yeni askeri sistemin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulan tesisler ile atılmıştır.

Bu çalışmanın da konusunu teşkil eden Feshane'nin kuruluşu da askeri bir ihtiyaç sebebiyle gerçekleşmiştir. II. Mahmut, mülga Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurduğu Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye askerinin fes ihtiyacını devamlı surette ithal yoluyla karşılamının ekonomik açıdan mümkün olmadığını görerek, 1827 yılında İstanbul Kadırga, 1833'te Eyüp'te bir feshane kurmuştur. Üretimine önce fesle daha sonra çe-

Resim 1; Feshanenin kuşbakışı görünümü (Eyüp Belediye arşivi)

şitli dokuma ürünleri ile devam etmiş olan Feshane, kapandığı 1986 tarihine kadar üretimini devam ettirmiştir. II. Mahmut dönemine denk düşen feshanenin ilk kuruluş yıllarına, bazı kitap ve makale çalışmalarında değinilmiştir. Bu çalışmalar, kuruluş yıllarına ait döneme ilişkin yapılmadığı için, feshanenin ilk kuruluş yıllarını kısa ve yüzeysel olarak ele almışlardır. Bundan başka, Feshane'nin Eyüp'teki* kuruluş tarihi ile ilgili olarak bir kısım eserlerde, birbirleriyle çelişen farklı tarihler verilmesi ve incelemelerin yüzeyselliği, konu ile ilgili çalışma yapmanın gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma ile feshane'nin, kuruluş tarihinden (1827), II. Mahmut'un padişahlığının bitimine (1839) kadar geçen sürede, kuruluşu ve fes üretimi kapasitesinde meydana gelen ilerlemeler ortaya konacaktır.

I.Feshane'nin Kuruluşuna Giden Süreç:

Asâkir-i Mansûre Kanunnamesinde askere başlık olarak, III. Selim tarafından kurulan Nizam-ı Cedit Ocağı askerinin başına giydiği *Şubar*(2)'a'nın kabul edildiği görülmektedir. 1243/1827 yılı ortalarına kadar şubara başlığı, Asâkir-i Mansûre askeri tarafından giyilmeye devam edilmiştir. Şubara'nın üretim kalitesinin düşüklüğü, yağmur ve güneşten dolayı kısa bir süre içinde esnemesi, renginde solma meydana gelmesi ve yeni üniformayla biçim olarak uyumsuz gözükmesi, başlığın değiştirilmesini gündeme getirmiştir.

İşte bu sırada, Kaptan-ı Derya Hüsrev Mehmet Paşa donanmasıyla İzmir'de bulunurken, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığını, yerine muntazam ve talimli bir ordu teşkiline başlandığını haber alınca, emri altında bulunan Fransız Gailard (daha sonra müslüman olarak Hurşit ismini almıştır) adlı bir subayın yardımıyla, Kalyon-

(1) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ahmet Yaramış, *II. Mahmut Döneminde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi Ankara 2002

(2) Şubara: Tepesi müdevver dilimli, kırmızı renkli, üstüvanemsi, püsküllü çuha kalpak. Krş; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, İstanbul 1993, s.360; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *"Asâkir-i Mansûreye Fes Giydirilmesi Hakkında Sadrazamanın Takriri ve II. Mahmud'un Hattı Hümayunu"*, Belleten, XVIII/70, Ankara 1954, s.224.

* Sn.Yaramış'ın tebliği ile gündemimize aldığımız Feshane konusunun bu seneye denk getirilmesinin (2004-2005) şöyle bir özelliği var. Mülkiyeti ve kullanımı İstanbul büyük Şehir Belediyesine ait olan Feshane binası başanlı bir restorasyonla hizmete alındı. Ama aynı "efor" uygulamada gösterilemedi. Malesef gayri fonksiyonel olarak bu güne gelindi. Nihayet İst.B.Belediyesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı ile yapılan protokol gereği Feshanenin kullanımı Bakanlığa devredildi. Bizler Feshane ile alakalı her türlü müsbet katkıyı yapabileceğimizi beyan ederken, gelişmelerin hayırlara kapı açmasını beklediğimizi ilâve ediyoruz. (yay notu)

Resim 2; Sütlüce'den Feshane'ye bakış (Eyüp Belediyesi arşivi)

(3) Robert Walsh, *A Residence at Constantinople*, Vol.II, London 1836, p.523.

(4) Uzunçarşılı., agm, s.224.

(5) Fes ilk önce Asâkir-i Mansûre için başlık olarak kabul edilmiş ise de, bir süre sonra diğer askeri sınıflarında fesi giymeye başladıkları görülmür. Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Askeriye*, no. 4330 (3 Muharrem 1245/ 5 Temmuz 1829)).

(6) BOA. *Cevdet Askeriye*, no. 52095; Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C.1, İstanbul 1999, s.188.

(7) Reşat Ekrem Koçu, "Feshane", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.8, s.4340.

(8) BOA.Cevdet İktisad, no. 488 (24 Receb 1244/ 10 Şubat 1828); Hatt-ı Hümayun, no. 29067.

(9) Mübahat Kütükoğlu, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Kıyâfeti ve Malzemesinin Temini Meselesi, *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s.572. Ayrıca Edirne'de 15.000, Bursa'da 14.000 fes imal edilmiştir. Bkz. BOA. *Cevdet Askeriye*, no. 8699 (26 Cemaziyel-evvel 1244); *Cevdet İktisad*, no. 731, (3 Cemaziyel-evvel 1245).

(10) BOA, *Cevdet Askeriye*, no. 52095; Kütükoğlu, a.g.m., s573.

(11) BOA. *Cevdet Askeriye*, no.52095 (24 Zilka'de 1245/ 16 Haziran 1830); Kütükoğlu, a.g.m, s. 573.

(12) BOA. *Cevdet Askeriye*, no.52095.

Resim 3; Feshane'de son hareketli günler (Tasarım Dergisi)

cu neferatından bir birlik teşkil ederek, Fransız askeri tâlimi üzere eğitmiş ve askerlerin başlarına da fes giydirmişti⁽³⁾.

II. Mahmut, 1827 yılının ilk aylarında donanmasıyla İstanbul'a gelen Hüsrev Mehmet Paşa'nın kurmuş olduğu askeri birlikten haberdar olunca, bu askeri birliği Bab-ı Seraskeri'ye çağırarak teftiş etmek ve talim usûllerini görmek istemiştir. Padişah, askerlerin yaptığı talimden memnun kalarak, yeni kurduğu ordusunun da bu talim üzere eğitilmesini emrederken; ayrıca, başlarına taktıkları fes'i beğenerek, şubara yerine bunun giyilmesini emretmiştir.

II. Mahmut'un emri üzerine, Sadrazam Selim Mehmet Paşa, ileri gelen devlet görevlileri ve ulemadan oluşan bir meclisi toplayıp, Asâkir-i Mansûre askerine başlık olarak şubara yerine fes giyilmesinin uygun olup olmadığı müzakeresini yaptırmıştır. Müzakere de meclis üyeleri, fesin şubara yerine asker başlığı olarak giyilmesinin uygun olduğu sonucuna varmışlar ve bu yönde de çıkartılan fetvanın altına imzalarını atmışlardır⁽⁴⁾.

1827 yılının ortalarına doğru Asâkir-i Mansûre askerine fes giydirilmesine⁽⁵⁾ karar verildikten sonra başta Tunus olmak üzere Mısır ve Avrupa'dan vakit geçirmeden fes ithal edilmesi yoluna gidilirken; bir yandan da askerin fes ihtiyacının içeriden karşılanması amacıyla İstanbul'da bir Feshane kurulması için çalışmalara başlandığı görülmektedir. İlk olarak, fes imala-

ında ehliyet sahibi olan İzmirli Katibzade Mustafa Efendi, yeni kurulan Fes Nezaretine nazır olarak tayin edilmiştir⁽⁶⁾. Ardından, Kadırga'da Küçük Ayasofya Camii'nin batısında ve bugün Cinci Meydanı adıyla bilinen Cüncü Meydanı'nda Hazine-i Hassa'ya ait bir konak feshaneye dönüştürülmüş ve fes üretimine başlanmıştır⁽⁷⁾.

İlk zamanlarda feshanenin su dinginin yapılmaması, iplikhane ve hallaç çarklarının kurulmaması, boyama kazanlarının küçük gelmesi; işçilerin yeterince tecrübe sahibi olmaması gibi nedenlerle üretim miktarı çok düşük kalmıştır. İmalata geçişin ardından geçen ilk on günde ancak 250 adet fes üretilmiştir. Eksikliklerin giderilmesiyle üretim adetinin birkaç misline çıkacağı tahmin ediliyordu⁽⁸⁾.

Çalışmalar sonunda Feshane tahmin edilen üretim kapasitesi yakalamış olsa da, Asâkir-i Mansûre'nin tüm ihtiyacını karşılamaktan çok uzaktı. Bu sebeple Edirne ve Bursa şehirlerindeki fesci esnafına ordunun fes ihtiyacını karşılamak üzere sipariş verilmiştir. Fes Nezâreti Asâkir-i Mansûre için gerekli olan 50.000 fes ihtiyacının 30.000'ini feshane ve fesci esnafından, geri kalan 20.000'i de dışardan ithal yoluyla karşılamayı hedefliyordu⁽⁹⁾. Ayrıca, yukarıdaki şehirlere ilaveten, 1830 yılından itibaren Selanik'teki fesci esnafı da Asâkir-i Mansûre için fes üretimi yapmaya başlamıştır⁽¹⁰⁾.

Geçen süre boyunca üretilen feslerin, feshane yapımı olanları, Edirne, Bursa ve Selanik'te üretilenlere göre kalitesi daha düşüktü⁽¹¹⁾. Üstelik, bu şehirlerde üretilen feslerin renkleri de kısa zamanda solarak esnemekte ve giyilmez hale gelmekteydi. Bu nedenle yenisinin neferata dağıtılması zarureti ortaya çıkıyordu. Bundan dolayı 1247 yılı Ramazan Bayramı (4 Mart 1832)'nden itibaren daha önce, sadece zâbitana dağıtılan ithal Tunus feslerinin neferâta da dağıtılması uygun görülmüştür. Bu karar ile, Asâkir-i Mansûre'nin masraflarını karşılamakla yükümlü kılınan Mukataât Hazinesi, fes ithali için ilave 3200 kese akçe harcamada bulunmuştur.

Asâkir-i Mansûre için Tunus'un yanı sıra Mısır ve Avrupa'dan da fes ithal edilmiştir⁽¹²⁾. Ordunun fes ihtiyacının devamlı surette ithal yoluyla karşılanmaya çalışılması, savaşlar ve borçlar nedeniyle sıkıntı içinde bulunan hazineye de ek yük getirmekteydi. 1831 yılının sonuna

doğru, feshane'nin üretim kalitesinin yabancı ülke feslerinin kalite düzeyine çıkarılması için Serasker Hüseyin Mehmet Paşa bir çalışma başlatmıştır. O, Padişah II. Mahmut'a Tunus Beylerbeyi Hüseyin Paşa'dan feshane için fes ustası istenmesini içeren bir talepte bulunmuştur. Bu talebi olumlu karşılayan II. Mahmut, Tunus Beylerbeyi'ne feshane'de çalıştırılmak üzere fes ustaları göndermesini bir hatt-ı hümayunla bildirmiştir⁽¹³⁾. Hüseyin Paşa'da padişahın emri üzerine, kısa bir süre zarfında, fes üretimi için gerekli olan usta, halife, tarakçı, örücü, eğirici, boyacı, yıkayıcı ve marangozdan oluşan toplam 24 kişiyi İstanbul'a göndermiştir. 1 Ramazan 1247 (3 Şubat 1832)'de Tunuslu ustaları taşıyan gemi İstanbul'a gelmiştir.

Tunuslu ustalar feshane'de çalışmaya başlamalarının ardından, kendilerine yardımcı olması ve fes yapımının inceliklerini öğrenmesi için Bursa'dan on beş kadar fes kalfası İstanbul'a getirilmiştir⁽¹⁴⁾. Tunuslu ustalara fes yapımı için onların kullandıkları "İspanyol Yapağısı" adıyla meşhur *Merinos Koyunu Yapağısı* yerine, tasarruf sağlamak amacıyla Edirne, Serez, Selanik, Tırhala ve Hüdavendigar sancaklarında bulunan ve yapağısının yumuşaklığıyla bilinen *Kıvırcık Koyunu Yapağısı* kullanılmasının kararlaştırıldığı görülmektedir. Bu sancaklara, mubayaacılar gönderilerek ihtiyaç oranında yapağı alınmıştır.

Ancak, Kıvırcık Koyun Yapağısının *perdaht* ve *boyama* aşamalarında yumuşaklığını kaybedip sertleşmesi nedeniyle fes yapımı için kullanılmasından vazgeçilmiştir. Bunun üzerine kaliteli fes üretimi için fazla maliyete yol açsa da İspanyol yapağısı ithaline başvurulmuştur⁽¹⁵⁾. Ayrıca, fes boyamasında kullanılan pronkona boyasının temini ile feslerin yıkanması için bir *dinkhanenin* yapılması da en az İspanyol yapağısının temini kadar önemliydi. Bundan dolayı eksiklikler süratle giderilmiş, fes üretimine yeniden başlanmıştır⁽¹⁶⁾.

Fes Nazırı Ömer Lütfi Efendi, Tunuslu ustaların fes üretimi için talep ettikleri malzemeleri eksiksiz temin etmesine rağmen, üretilen feslerin renginin soluk ve cansız, kalite bakımından Tunus feslerine göre daha düşük kaliteli olmasının sebebini araştırmaya başlamıştır. Tunuslu ustalar, İstanbul suyunun fes üzerine çıkacak boya rengini düzgün bir şekilde çıkartmadığını, söyleyerek, başka bir yerde boyama işlemi yapılmasının daha iyi sonuç vereceğini söylemiş-

lerdir. Bunun üzerine İzmit'te Kiraz Deresi suyunda fes yıkama işlemi yapılmış; fakat, sonuç yine başarısız olmuştur⁽¹⁷⁾.

Bütün gayretlere rağmen fes üretim kalitesinin bir türlü istenilen seviyeye çıkartılamaması, Ömer Lütfi Efendi'nin Tunuslu ustaların iyi niyetinden şüphelenmesine yol açmıştır. O, boya işinde becerikli ve iyi bir gözlemci olan Ermeni asıllı *Avanis Ağa'yı* işçi olarak boyahanedeki çalışmaya başlatarak, Tunuslu ustaların sanatının inceliklerini öğrenmesini ve onların hilelerini ortaya çıkarması için görevlendirmiştir. Avanis Ağa, kısa bir süre içinde fesin boyanması ameliyesine ilişkin inceliklerini öğrendiği gibi, Tunusluların, iyi fes üretirlerse kendi ülkelerinden fes ithalinin kesileceği endişesiyle kasıtlı olarak düşük kaliteli fes ürettiklerini fark etmiştir⁽¹⁸⁾.

Fes Nazırı Ömer Lütfi Efendi, Avanis Ağa'nın nezaretinde Beykoz Kağıthanesi suyunda boyanan fesin renk kalitesinin Tunus fesiyle aynı kalitede olduğunu görünce, Tunuslu ustaların sahtekarlıkları ortaya çıkarılmış ve tez elden ülkelerine geri gönderilmişlerdir. Onların kovulmasından dolayı boş kalan yerlere ise feshanenin mevcut kalfa ve çırakları tayin edilmiştir. Bu sırada feshanenin çalışanı usta, kalfa ve çırak dahil 70-80 kişi civarında olduğu görülmektedir⁽¹⁹⁾.

Feshane, bu kadar çalışanın üretimi ile, başta Asâkir-i Mansûre olmak üzere devletin diğer askeri teşkilatlarının fes ihtiyacını karşılaması mümkün değildi. Ayrıca, Feshane binası daha

Resim 4; Zalpaşa'dan Feshaneye bakış (Eyüp Belediye arşivi)

(13) BOA. Hatt-ı Hümayun, no. 18748.

(14) Kütükoğlu, a.g.m, s. 575.

(15) BOA. Cevdet Askeriye, no. 9407.

(16) BOA. Cevdet İktisad, no. 330, 1679.

(17) Miss Pardoe, *The Beauties of the Bosphorus*, London 1838, p. 10.

(18) Aynı yer.

(19) BOA. Cevdet İktisad, no. 1832; Tevfik Güran, "Feshane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C.14, s.426.

Resim 5; Feshane yıkılırken (Eyüp Belediye arşivi)

Resim 6; Feshane'nin yıkılmazdan önceki son görüntülürü (Eyüp Belediye arşivi)

fazla işçinin çalışması için de yeterli büyüklüğe sahip değildi. Tüm Osmanlı askerinin fes ihtiyacı dikkate alındığında ihtiyaca cevap verebilmesi için çalışan sayısının kısa bir süre içinde 200'e, bir süre sonra da 400-500'e çıkarılması gerektiği⁽²⁰⁾.

1248/1832 yılı ortalarında Feshane Nazırı Ömer Lütfi Efendi⁽²¹⁾, feshane'nin üretimini arttırabilmesi için kullanılan binanın ihtiyaca cevap verememesi ve feshanenin deniz kenarından da uzak olması nedeniyle, daha uygun bir yere taşınması, ya da binaya ilave ek yapılması yönünde talepte bulunduğu görülmektedir. Ancak, Sadrazam Reşit Mehmet Paşa buyruldunda, "şimdilik" kaydıyla, mevcut binanın kullanılmasına devam edilmesini uygun bulmuştur⁽²²⁾.

Bununla beraber, feshanenin genişletilmesi için fiyat tespit çalışmasına kısa bir süre sonra başlandığı görülmektedir. Feshaneye koğuş biçiminde iki katlı odalar, ve bir çeşme ilave yapılması düşünülmüş, ancak yapılan tespit çalışması sonucu, genişletme için 250.000 kuruşa gereksinim olacağı tespit edilmiştir⁽²³⁾. Üstelik, bu masraf yapılsa bile, ordunun asker sayısının yeni ilave birlikler ile artmaya devam etmesi nedeniyle, yapılacak yerlerin de altı ay sonra ihtiyaca cevap vermeyeceği açıktı. Bu yüzden, yine sahilde olmak üzere, fakat az masrafla kullanılabilir hale getirilebilecek bir yer aranmasının daha doğru olduğu kararına varılmıştır. Bu doğrultuda, feshane için en uygun yer, *Eyüp Defterdar İskelesi'ndeki Beyhan Sultan Sarayı* olarak tespit edilmiştir. Üstelik, sarayın feshaneye dönüştürülmesi için 250.000 kuruş yerine sadece 50.000-60.000 kuruşun yeterli olması sebebiyle 19 Zilka'de 1248/8 Nisan 1833 tarihinde Padişah II. Mahmut naklin yapılmasını emretmiştir⁽²⁴⁾.

Padişah II. Mahmut'un hatt-ı hümayunu üzere feshanenin Kadırğa'dan Eyüp'e taşınmasına hemen başlanmış, 1833 yılı Nisan ayının sonuna doğru ya da Mayıs ayının başlarında taşınma işlemi tamamlanmıştır⁽²⁵⁾. Feshane'nin Eyüp'teki yeni mekanında büyük su deposuna ilave olarak Kırk Çeşme suyundan bir lüle suyun getirilmesi ile işleri daha da kolaylaşmıştır. Feshane'de yapılan üç ocaklık bir boyahane ve fesleri kurutmak için kurulan tennur ocaklı iki soba ihtiyacı karşılamaya yettiğinden artık Beykoz Kağıthanesi'nde boyama ve yıkama yapılmasına gerek kalmamıştı⁽²⁶⁾. İlave olarak 1836 yılının başında artan fes talebine karşılık verebilmek amacıyla, feshane'nin hemen yanında bulunan bir kısım yerler satın alınarak tesisler genişletilmiştir⁽²⁷⁾.

Bu ara da, fes imali için gerekli olan *bernekok* isimli kök boyayı temin etmek maksadıyla *Yanya, Delvine, ve Kerenpe havalisi ile Kavala, Drama, Zihne ve Çağlayık* kazalarına memurlar gönderilmiştir. Memurlar burada kendilerine emredilen miktar kadar kök boyası mubayaasında bulunmuşlardır. Buralardan ileriki yıllarda da kök boyası için mubayaada bulunduğu görülmektedir⁽²⁸⁾.

Fes imali için ithal edilmekte olan İspanya yapağısının da ülkede temin edilmesi için ileriki yıllarda merinos koyunu, Hazine-i Hassâ'ya ait olmak üzere *Filibe ve Hayrabolu* civarında yetiştirilmeye başlanmış⁽²⁹⁾ ve masrafları hazine tarafından karşılanmış⁽³⁰⁾.

II. Mahmut'un saltanatının sonlarına doğru feshane'nin modernizasyonuna yönelik çalışmalarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu amaçla Fransa'dan fes imali için gibi gerekli yeni makine ve aletler satın alınmıştır⁽³¹⁾. Ayrıca, Feshane'de güç kaynağı olarak katır kullanımının bırakılıp, buhar motorunun kullanılmaya başlanması da bu yıllara rast gelmektedir⁽³²⁾.

II. Kuruluş yıllarında Feshane'nin Üretim Kapasitesi:

Feshane'nin Eyüp'e taşınmasının ardından 1 Muharrem-29 Cemâziyel-ahir 1249/21 Mayıs-13 Kasım 1833 tarihleri arasındaki ilk altı ay içinde 12.220 adet fes üretimi gerçekleşmiştir⁽³³⁾. Bu üretim miktarı aylara bölüştürüldüğünde, her bir aya yaklaşık 2367 fes tekabül etmektedir.

(20) BOA. Cevdet İktisad, no. 1832; Kütükoğlu, a.g.m, s.579.

(21) 29 Cemâziyel-evvel 1252 tarihli bir belgede Feshane Nazırı olarak görev yapmaya devam ettiği görülmektedir. Bkz. BOA. Cevdet İktisad, no. 1105.

(22) BOA, Cevdet İktisad, no. 9407 (2 Cemâziyel-ahir 1248/27 Ekim 1832).

(23) BOA. Cevdet İktisad, no. 1832; Kütükoğlu, a.g.m, s.579.

(24) BOA. Cevdet İktisad, no. 982.

(25) BOA. Cevdet İktisad, no. 330.

(26) Aynı belge, Kütükoğlu, a.g.m, s. 580.

(27) BOA, Cevdet İktisad, no.1532(28 Şevval 1251/ 16 Şubat 1836).

(28) BOA.Cevdet İktisad, no. 679 (7 Muharrem 1250/16 Mayıs 1834), 260 (19 Safer 1256/ 22 Nisan 1840), 1532 (28 Şevval 125/ 16 Şubat 1836)

(29) BOA. Cevdet İktisad no.977(16 Rebiyülahir 1268 /8 Şubat 1852).

(30) Adı geçen belge

(31) BOA. Cevdet İktisad, no. 1832.

(32) Güran, a.g.m, s.427.

(33) BOA. Cevdet İktisad, no.330(5 Şevval 1249/ 15 Şubat 1834).

Bu tarihleri takip eden ikinci altı ayda üretim miktarı yaklaşık iki kat artarak 22.000 fes'e çıkmıştır. Bu rakam aylara bölüştürüldüğünde ise her bir aya yaklaşık 4374 fes tekabül eder⁽³⁴⁾. Feshanenin bir yıl içinde üretim kapasitesinde göstermiş olduğu gelişme oldukça dikkat çekicidir.

Tablo I

1 Receb- 29-30 Zilhicce 1249 (14 Kasım 1833- 9 Mayıs 1834) tarihleri arası aylara göre Feshanenin fes üretimi

Ay adı	Üretim Adedi
Receb	3335
Şaban	2943
Ramazan	3891
Şevval	1889
Zilka'de	3430
Zilhicce	6512
Toplam	22000 ⁽³⁵⁾

Feshanenin fes üretimi takip eden yıllarda da artmaya devam etmiştir. Örneğin, 1 Muharrem- 29 Cemâziyelâhır 1250/10 Mayıs-2 Kasım 1834 tarihleri arası altı aylık sürede üretim miktarı 42.000'i geçmiştir. Bu rakamdan feshane'nin fes üretimi aylık olarak 7.000'i bulduğu anlaşılmaktadır⁽³⁶⁾. 23 Şaban- 30 Zilka'de/25 Aralık 1834- 30 Mart 1835 arasındaki üç ay bir haftalık müddet zarfında üretim miktarı 32000'e, aylık olarak ise yaklaşık 11.000'e çıkmıştır. Ayrıca, 1 Zilhicce 1250- 29 Muharrem 1251/31 Mart-27 Mayıs 1835 arasında 20.607⁽³⁷⁾, günlük ortalaması 355; 1 Ramazan-28 Şevval 1251/1 Ocak - 28 Şubat 1835 tarihleri arası, son iki ayda yapılan fes adedi 19.040⁽³⁸⁾, günlük ortalaması 323, Safer 1252/18 Mayıs- 15 Haziran 1836 tarihleri arası 12.485⁽³⁹⁾, günlük ortalaması 430 idi.

Feshane, II. Mahmut'un padişahlığının son yılında üretim kapasitesini büyük oranda artırmıştır. Örneğin, Feshane 1 Cemâziyelâhır-29 Zilhicce 1254/22 Ağustos 1838-16 Mart 1839 tarihleri arasındaki yedi aylık sürede 60.075'i Asâkir-i Mansûre, 99.245'i Redif-i Asâkir-i Mansûre askeri için olmak üzere, toplam 159.320 fes üretimi gerçekleştirmiştir. Yedi aylık üretimin aylık ortalaması 22.760, günlük 773'dir⁽⁴⁰⁾. 1840 yılı başı itibarıyla ordunun fes ihtiyacı 180.000 adet olduğuna göre, feshane ordunun ihtiyacından da fazlasını üretme kapasitesine ulaştığı görülmektedir⁽⁴¹⁾.

III. Feshane Feslerinin Maliyeti:

Feslerin maliyetlerinde malzemelerin fiyatlarıyla çalışanların ücretleri başlıca rol oynuyordu. Özellikle feshanede yapılan fesler, ithal merinos yapağısı ve pronkona boyası kullanılıyordu. Bu nedenle feshane de üretilen fesler, Edirne ve Bursa şehirlerinde yerli yapağından ve kırmızı boyadan üretilen feslere göre daha pahalıya mal ediliyordu.⁽⁴²⁾

Tablo II

Feshanenin 1249 yılının 1 Receb ve 29 Zilhicce (14 Kasım 1833- 9 Mayıs 1834) arasındaki üretim miktarı ve bir fesin maliyeti

Aylar	Fiyat Kuruş	para	Sayısı
Receb	33	12	3335
Şa'ban	32	4	2943
Ramazan	30	33,5	3891
Şevval	34	22,5	1889
Zilka'de	35	5,5	3430
Zilhicce	33	1,5	6512
Toplam			22000⁽⁴³⁾

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere fesin maliyeti 30 ile 35 kuruş arasında değişmektedir.

21 Zilka'de 1250/10 Mart 1836 tarihinde Feshanenin, Darbhaneye bağlanmasına kadar fesin maliyeti ortalama 35 kuruş civarında iken⁽⁴⁴⁾, 1 Zilhicce 1250-29 Muharrem 1251/31 Mart- 27 Mayıs 1835 tarihleri arasında imal edilen 20.607 fesin tanesi 45 kuruştan Asâkir-i Mansûre askerine verilmiştir⁽⁴⁵⁾.

1252/1836 senesi ortalarında Asâkir-i Mansûre askeri için olan fesler 40 kuruştan hesaplanırken, redif askeri için ise 35 kuruştan hesaplanmıştır⁽⁴⁶⁾. Daha sonra aynı yılın sonunda ise her iki askeri sınıf için 40 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu fiyat, yukarıdaki sınıflar ile bahriye askerine⁽⁴⁷⁾ II. Mahmut'un saltanatının sonuna kadar değişmeden uygulanmıştır.

Sonuç olarak, II. Mahmut'un Avrupa orduları tarzında kurduğu Asâkir-i Mansûre askerinin fes ihtiyacını karşılamak amacıyla kurmuş olduğu Feshane, 1827-1833 yıllarında Kadırgada, 1833 tarihinden itibaren de Eyüp semtinde üretim faaliyetini sürdürmüştür. İlk zamanlarda üretimin geleneksel yöntemlerle yapılmış Eyüp'teki binaya taşındıktan sonra ise yeni işçi ve aletlerin alımıyla üretim kapasitesi artırılmıştır. Böylelikle II. Mahmut'un padişahlığının sonlarında Feshane, tüm Osmanlı askerinin fes ihtiyacından fazlasını karşılayacak kapasiteye ulaşmıştır.

(34) Kütükoğlu, a.g.m, s. 589.

(35) Aynı yer.

(36) BOA. Cevdet Askeriye, no. 18408 (23 Rebiyül-evvel 1251/19 Temmuz 1835)'den aktaran Kütükoğlu, a.g.m. 589.

(37) Aynı yer.

(38) BOA. Cevdet İktisad, no. 1087(28 Şevval 1251/16 Şubat 1836).

(39) BOA.Cevdet İktisad, no. 1092.(20 Rebiyül- ahir 1252/4 Ağustos 1836).

(40) 1 Cemâziyelâhır-29 Zilhicce 1254 tarihleri arasında feshane de 60.075 Asâkir-Mansûre, 99.245 Redif için olmak üzere toplam 159.320 fes üretmiştir Bkz. BOA. Cevdet Askeriye, no. 18008. Feshane, 1848-1850 senelerinde 400.000 fes imal etmiştir. Bkz. Ahmet Seyfettin Şimşek, *Feshane Mensucat Fabrikası*, İstanbul 1960, s.10.

(41) BOA. Cevdet Askeriye, no.18008.

(42) Kütükoğlu, a.g.m., s. 586-589.

(43) Kütükoğlu, a.g.m, s.589.

(44) BOA. Cevdet Askeriye, no, 6863; Kütükoğlu, a.g.m, s. 589.

(45) Aynı yer.

(46) BOA. Cevdet İktisad, no. 1105 (29 Cemâziyel-evvel 1252/11 Eylül 1836).

(47) BOA. Cevdet İktisad, no. 629 (10 Safer 1253/16 Mayıs 1837); Hazine-i Hassa Defteri, no. 64. Ayrıca, 1253 senesi içinde Asâkir-i Mansûre için 8700, Redif için 2300 fesin kırkar kuruştan bahalarının ödenmesi için 11 Receb 1253 /11 Ekim 1837 tarihli takrir. Bkz. BOA. Cevdet Askeriye, no. 29729.